

‘De allermooiste mossen kun je tegenkomen op de meest banale plekken. Het is een beetje als schatgraven, met als beloning een mooie stip op de landelijke verspreidingsatlas’, vertelt Koos van der Vaart in deze hartstochtelijke ontboezemingen van een mossoloog.

Mooie plantjes, vergrootglas noodzakelijk

In mijn gezin is ‘mossen’ een werkwoord. Wie mij belt, kan te horen krijgen dat ik niet thuis ben, maar aan het mossen. Voor mij is het een hobby, net als voor het merendeel van de ruim 400 leden van de Bryologische en Lichenologische Werkgroep (BLWG) van de KNNV. De bryologen doen aan mossen, de lichenologen aan korstmossen. Als kind keek ik al naar mossen, we praten dan over 40 jaar geleden. Daarna heb ik het onderwerp tientallen jaren terzijde gelegd bij gebrek aan toegankelijke literatuur, maar door de KNNV Veldgids Mossen raakte ik weer geïnteresseerd.

SCHATZOEKEN

Het leukste van mossen is het veldwerk. Het gaat mij om de bijna kinderlijke spanning die verbonden is met schatzoeken. Er zijn ongeveer 600 soorten mos in Nederland, en met een beetje training kun je al snel zeldzame soorten vinden. Mossen groeien overal, tussen en op de stoeptegels, op bomen, op daken, tussen het gras, langs de slootranden,

in het water. Waar je ook bent voor je veldwerk, de volgende boom kan een bijzondere vondst opleveren. Je hoeft er helemaal geen bijzonder natuurerrein voor in, ik heb echt zeldzame soorten gevonden op de meest banale plekken in de stad. Je hoeft ook geen professionele bioloog te zijn, een amateur als ik kan in zijn vrije tijd zeldzame vondsten doen, op plekken waar de professionals van de BLWG die niet hadden vermoed.

KLEIN MAAR FIJN

Mossen zijn heel mooi, zoals veel kleine natuur mooi is als je er met een loep naar kijkt. Ik gebruik een rox vergrootglas in het veld, altijd dezelfde sterkte, want dan houden klein en nog kleiner een vaste betekenis. Mossen produceren sporen in kapsels, die meestal boven de plantjes uitsteken, zodat de wind beter vat heeft op de vrijkomende sporen.

De kapsels zijn vaak afgesloten met tanden, die zich alleen bij de juiste omstandigheden openen. Neem de gekroesde haarmuts: van een afstand zie je alleen een klein donkergroen polletje van een halve centimeter hoog op een boomtak. Hang je er met je loep boven dan zie je soms tientallen van die delicate kapsels met prachtige oranje tanden. De nog jonge kapsels zijn beschermd door vrolijke mutsjes.

Een aantal soorten mos produceert zelden of nooit kapsels, maar plant zich voort door afbrekende blaadjes of gespecialiseerde broedlichamen. Die kunnen ook heel mooi zijn door vorm of kleur. Prachtig bijvoorbeeld om te zien hoe de broedlichamen op knikkersterretje zich precies op de nerf vormen en zich pas tonen aan de wereld als het blaadje zich opent omdat het vochtig genoeg is.

DETERMINATIEHULP

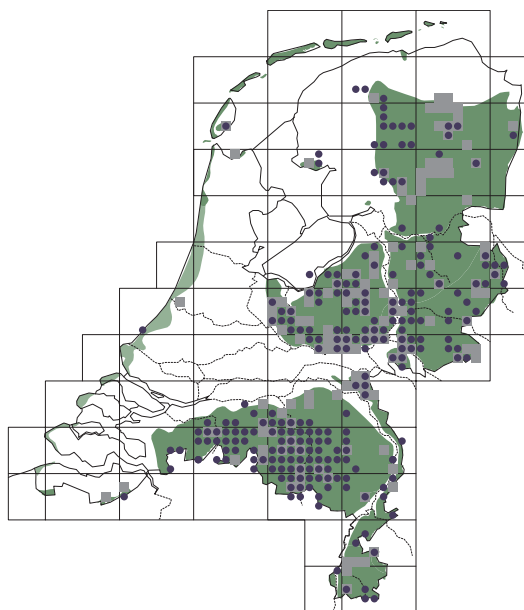
Je kunt eigenlijk niet maar een beetje aan mossen doen. Alleen door veel herhaling krijg je vat op al die nuances groen en vorm. Zonder hulp gaat het ook niet. In het begin heb ik veel profijt gehad van het meelopen

met een ervaren kenner, en van de maandelijks excursies van de regionale mossenwerkgroep van de KNNV. De leden van de BLWG helpen ook graag. Daarbij komt het belangrijkste kenmerk van mossen van pas: het zijn wel plantjes, maar ze hebben geen vaatstelsel. Ze nemen vocht met voeding rechtstreeks in de blaadjes op en laten het water ook even zo gemakkelijk weer gaan. Gedroogde mosplantjes kun je in een envelop stoppen en naar een groter mossenkenner opsturen, die het mos met een beetje water uit een parfumverstuiver weer tot volle glorie kan brengen.

SLEUTEL EN MICROSCOOP

De etikette vereist natuurlijk wel dat je eerst zelf je best doet om de naam te bepalen. Er is een Beknopte Mosflora, waar alle soorten met tekeningen in staan en die voorzien is van een sleutel. Daar staat veel geheimtaal in, maar na verloop van tijd vind je meestal wel

Vermelding van *Pogonatum aloides* (Gewone vieltmuts) op verspreidingsatlas.nl. De eenzame stip langs de kust van Zuid-Holland is bij Solleveld. Beeld verspreidingsatlas BLWG

“In de gemeente Pijnacker-Nootdorp vond ik 175 soorten mos.”

Koos van der Vaart aan het mossen in de Akerdijkse Plassen. Beeld Mark Kras

denkooi en een veenplas in particulier bezit, waarvoor vergunning of toestemming was vereist. Die kreeg ik gelukkig ook. Ik vond in de gemeente 175 soorten mos, waarvan 30 zeldzaam of zeer zeldzaam. Later kreeg ik toestemming van Dunea om het kalkarme duingebied Solleveld te inventariseren en nu ben ik al weer een jaar bezig op kalkrijk Meijndel met weer heel andere duinsoorten. Iedere keer als ik over een bordje ‘verboden toegang, natuurterrein’ heen stap, voel ik me zeer tevreden met mijn hobby. Ik

kaal, nu floreren de mossen er weer op. Zuidelijke soorten zijn in opmars waarbij je mag denken aan klimaatverandering. In Meijndel is de laatste 10 jaar door Dunea druk gewerkt aan herstel van natte duinen. Dat zie ik terug in de terugkeer van mossen als kwelderknikmos en andere soorten die na 1980 niet meer waren waargenomen.

LANDELIJKE VERSPREIDING

Op www.verspreidingsatlas.nl kun je precies zien in welke uurhokken van 5x5 kilometer

Delicate sporenkapsels van gekroesde haarmuts (*Orthotrichum pulchellum*) met oranje tanden.

Beeld Bart Horvers

de juiste afslag in de sleutel. Boeken met uitvoeriger soortbeschrijvingen en meer tekeningen zijn helaas alleen nog antiquarisch te krijgen. Zonder microscoop gaat het niet. Heel veel soorten zijn met enige ervaring in het veld te herkennen, maar een aantal ook niet. Soms is de stereomicroscoop (45x) voldoende, soms moet de ‘echte’ microscoop er aan te pas komen (400x is wel voldoende, het is niet zo erg als met paddenstoelen).

GEBIEDSINVENTARISATIES

Ik heb de meeste aardigheid in het volledig inventariseren van een bepaald gebied. Het vinden van mos wordt dan een echte expeditie naar alle hoeken en gaten van onbekend terrein. Ik heb mijn eigen gemeente Pijnacker-Nootdorp (38,5 km²) bijvoorbeeld in twee jaar volledig geïnventariseerd. Veel openbaar stedelijk gebied, maar ook jonge bossen van Staatsbosbeheer, de Akerdijkse Plassen van Natuurmonumenten, een een-

werk meestal systematisch een kilometerhok af; ik print een kaartje van dat hok, soms ook een Google Earth beeld, en ga op pad. Van bijzondere soorten leg ik de coördinaten met GPS vast.

HISTORISCHE GEGEVENS

Eén van de leuke dingen van mossen is dat er een prima database is van alle historische vondsten. Ik vraag op wat er in een kilometerhok in het verleden al is gevonden en die soorten probeer ik terug te vinden. Vaak lukt dat, maar soms zijn soorten niet meer te vinden en kun je proberen te verklaren waarom niet. Vaker vind ik overigens nieuwe soorten mos. Meestal betekent dit dat ik er meer tijd aan heb besteed dan voorgangers. Hoe langer in het veld, des te meer soorten mos. Ik bezoek een kilometerhok soms wel tienmaal, en nog nooit vond ik niets nieuws. De verbeterde luchtkwaliteit zorgt voor meer soorten: rond 1980 waren de bomen vaak

een bepaalde mossoort is gevonden. Daar zitten aardig wat stippen van mij bij. Vooral als ik een stip produceer die wat eenzaam in een groter gebied op de kaart staat, voel ik mij succesvol. Sommige van die stippen zijn zwart, en dat betekent dat een landelijke soortenexpert van de BLWG een vondst heeft gecontroleerd en in orde bevonden. Voor een aantal zeldzame soorten is deze controle voorgeschreven. Ik vind het echt een prachtige hobby. Als ik na 3 tot 6 uur in het veld naar huis ga, ben ik al weer nieuwsgierig naar wat ik de volgende dag ga vinden.

Koos van der Vaart is lid van KNNV Afdeling Delfland.